

Digitalt særtryk af

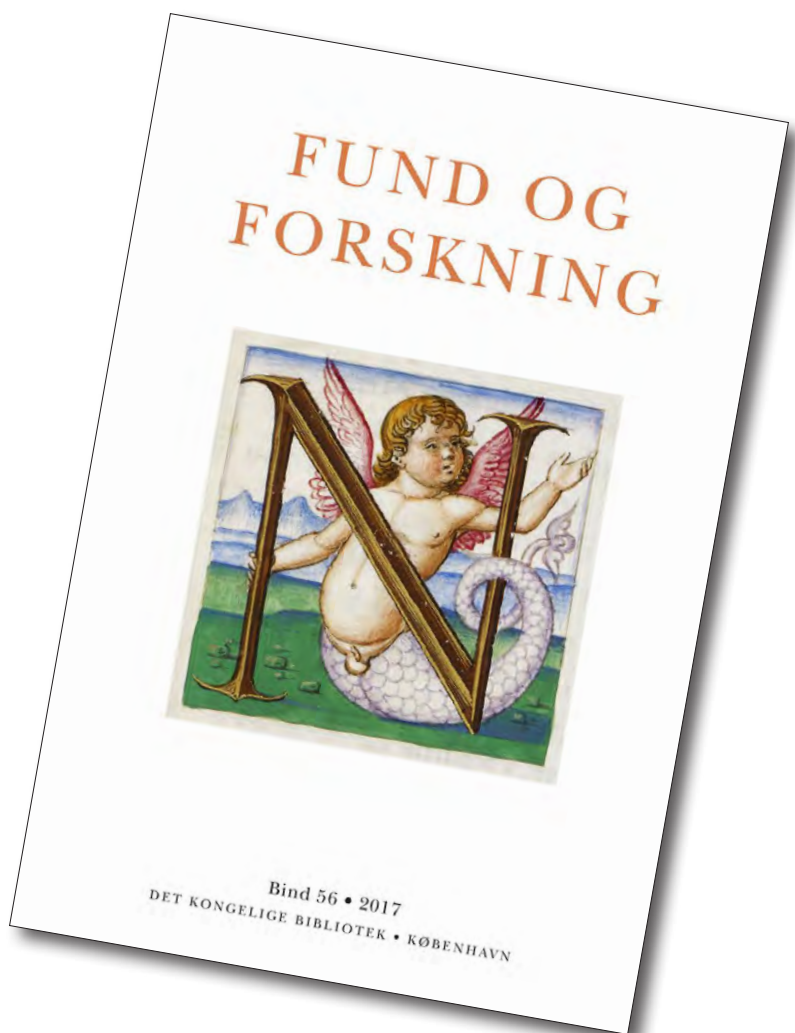
FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 56

2017

FUND OG FORSKNING

Bind 56

2017

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 56
2017

With summaries

KØBENHAVN 2017
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 49.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 120.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Jakob K. Meile

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog artiklerne under 'Mindre bidrag', der typisk har debatterende eller samlingsoplysende karakter.

Trykt på Munken Premium Cream 13, 115 g
Dette papir overholder de i ISO 9706:1998
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: Bording ½
Printed in Livonia
Oplag: 200 eks.

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-147-3

ANDERS SØRENSEN VEDELS MARSK STIG-HÅNDSKRIFT

To kommentarer til Svend Clausens afhandling

i *Fund og Forskning* 55, 2016

AF

IVAN BOSERUP & KARSTEN CHRISTENSEN:

1.

Nyttige observationer og unyttige spekulationer (af Ivan Boserup)

Det er velkendt, at det store flertal af originale historiske kilder til Danmarks historie i løbet af 1600-tallet var blevet samlet i det gamle Universitetsbibliotek, der brændte i 1728.¹ Enkelte kilder var udlånt til professorer og andre lærde og er endnu bevarede, og som det skulle vise sig forelå indholdet af ikke helt få brændte kilder enten trykt før branden eller bevaret i afskrifter i private håndskriftsamlinger, der i reglen sidenhen er havnet i det nye Universitetsbiblioteks eller Det Kgl. Biblioteks samlinger, og i snart hundrede år har været forenede i sidstnævnte institutions Håndskriftsamling. Men hundredvis af krøniker, brevsamlinger og andre kildesamlinger var gået til grunde, såvel originale middelalderdokumenter og nyere håndskrevne sager som afskrifter tilvejebragt af lærde historikere eller lønnede skrivere – og afskrifter af afskrifter. I et tillæg til sin grundige undersøgelse af, hvad der trods alt var lykkeligt reddet i den ene eller anden form efter branden, udgav Sofus Birket Smith i 1882 de i diverse afskrifter bevarede fortegnelser over det håndskrevne kildemateriale, der før branden tilhørte det forsvundne universitetsbibliotek.² Mange af indførslerne i fortegnelserne er formuleret så overordnet og kortfattet og alene med henblik på identifikation i en principielt stabil hyldeopstilling, at der kan

¹ Se Harald Ilsøe: "Universitetets biblioteker til 1728", *København Universitet 1479-1979*, bd. 4 (Gods, Bygninger, Biblioteker), red. af Svend Ellehøj og Leif Grane, 1980, s. 289-364.

² S. Birket Smith: *Om Københavns Universitetsbibliothek før 1728, især dets Håndskriftsamlinger*, 1882 (uændret optryk 1982, s. 83-181).

synes at være meget lidt vundet ved fortegnelsernes eksistens, men med stor tålmodighed og skarpsindig kombinatorik (og under inddragelse af også andre lærdomshistoriske kildetyper) er det lykkedes forskere at fastslå, at bestemte indførsler må vedrøre samme håndskrift, og således dels følge den tabte kildes historie tilbage til 1500-tallet, dels i heldige tilfælde også opnå lidt mere viden om dens indhold, oprindelse, ophav, tendens, udnyttelse, osv.³ Viden, der i kombination med anden viden kan kaste uforudsigeligt lys på andre historiske og historiografiske forhold. Der kan givetvis endnu forenes flere brikker i dette større puslespil, hvortil der ud over et solidt kendskab til latin og til dansk lærdomshistorie kræves forskningsmæssig takt og en klar fornemmelse for, hvad der kun er muligt, hvad der har en vis foreløbig sandsynlighed, og hvad der er dokumenteret og sikkert.

Svend Clausen har i den seneste årgang af *Fund og Forskning*⁴ redegjort for, hvordan tre indførsler i tre forskellige lister (to udgivet af Birket Smith i 1882, den tredje udgivet nogle år tidligere af H.F. Rørdam⁵) vedrører samme tabte håndskrift. Ud fra Anders Sørensen Vedels omtale i 1595 kalder han det "Marsk Stig-håndskriftet" og nærmest bebrejder historikere, at det ufortjent er blevet "glemt" og er forblevet uudforsket og uomtalt i dansk historievitenskaber lige siden 1851,⁶ skønt det efter hans egen opfattelse må være en helt central kilde til det celebre kongemord i Finderup Lade den 22. november 1286. Clausen mener desuden at kunne sandsynliggøre, at den omstændighed, at et så vigtigt håndskrifts indhold ikke har sat sig spor i kopier eller gennem citater, referater eller indholdsfortegnelser i andre kilder, inden det forsvandt for altid senest i 1728, paradoksalt nok skulle være en sandsynlig følge af, at håndskriftet var meget omfattende og bestod af lutter procesakter. Det er på denne baggrund, man skal læse konklusionen på hans afhandling:

³ For et fremragende eksempel på kompleksiteten af sådanne undersøgelser, se Harald Ilsø: "Håndskriftet H 112 og de danske historikere. En studie i overlevering", *Historisk Tidsskrift*, 12:1, 1963, s. 399-438.

⁴ Svend Clausen: "Mordet i Finderup Lade og det Tabte Pergamentcodex eller Jagten på den Forsvundne Skat", *Fund og Forskning* 55, 2016, s. 87-103.

⁵ Holger Fr. Rørdam: "Jon Jakobsen Venusin", *Kirkehistoriske Samlinger*, 3:1, 1874, s. 241-310; s. 305-310.

⁶ I 1851 udkom C.F. Wegeners: "Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel, Kongelig Historiograph i Frederik II's og Christian IV's Dage" i *Den danske Krønike af Saxo Grammaticus oversat af Anders Sørensen Vedel trykt paa ny og tilligemed Vedels Levnet af C.F. Wegener udgivet ved Samfundet til den danske Literaturs Fremme*, 1851.

“[Marsk Stig-håndskriftets] eksistens nødvendiggør, at fremtidens udforskning af [mordet i Finderup Lade] meget nøje indtænker Marsk Stig-håndskriftet i en systematisk nyvurdering, der set i lyset af dette tabte håndskrift grundigt drøfter alt, der før 1728 er skrevet om Finderup Lade-begivenhederne af historikere fra renæssancen og fremefter”.⁷

Det skal imidlertid nævnes, at Clausen blandt de forskere, der i nyere tid faktisk har både husket og omtalt det tabte Marsk Stig-håndskrift,⁸ fremhæver Mouritz Mackeprang (1869-1959), der i en afhandling fra studentertiden om Jens Grands *Fængselskrønike*⁹ i al korthed har jævnført den bevarede krønike med “det rige materiale, der fandtes [i det tabte Marsk Stig-håndskrift] til belysning af de fredløses færd”. Clausen underbygger således i sin afhandling Mackeprangs henkastede karakteristik af det tabte Marsk Stig-håndskrift (“det rige materiale”). Et mere end hundrede år gammelt postulat viser sig således, hvis vi skal tro Clausen, at holde stik og at have stor forskningsmæssig betydning.

Mit indlæg vedrører alene det grundlæggende spørgsmål om graden af lighed mellem de tre indførslers ordlyd og mening. Clausens opfattelse synes at bero på dels en hændelig sproglig misopfattelse, dels en i palæografisk henseende lidt for hastig læsning af den ene af de tre kilder, som for nemheds skyld skal kaldes *1595-listen*, *1602-listen* og *1608-listen*. Man kunne nøjes med at konstatere disse fejl, men det

⁷ Clausen, s. 101f.

⁸ Clausen, s. 89, note 4, finder det bemærkelsesværdigt, at der i årene 1954-1960 har fundet en principiel debat sted mellem Hugo Yrwing, Harald Berg og Niels Skyum-Nielsen om Finderup Lade-mordet i relation til bl.a. Huitfeldts eventuelt tabte kilder, uden at Marsk Stig-håndskriftet eksplicit er blevet bragt på bane. Ikke desto mindre henviser Clausen selv, s. 98, note 58, til, at det skrift af Hugo Yrwing, som de to andre debattører gik i rette med, omtaler Marsk Stig-håndskriftet, dvs. Hugo Yrwing: *Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering*, Lund 1954, s. 154.

⁹ M. Mackeprang: “Krøniken om Jens Grands Fangenskab. Dens affattelsestid og værd som historisk kilde”, *Historisk Tidsskrift*, 6:3, 1891, s. 643-665. Clausen har i anden sammenhæng udtalt sin anerkendelse af Mackeprangs afhandling, se Svend Clausen: “Fængselskrøniken. Den hellige Jens Grands lidelser”, *Historisk Tidsskrift*, 111, 2011, s. 416-453, s. 452. I sin seneste afhandling udtaler Clausen s. 89, note 11, om Mackeprangs henkastede sammenligning af informationsmængden i Marsk Stig-håndskriftet og Jens Grands *Fængselskrønike*: “Denne konklusion kan man næppe være uenig med ham i”, og henviser til en afhandling om krøniken, han har offentliggjort i 2014.

forekommer mere lærerigt, trods faren for at trætte mange læsere, at følge Clausens fremlæggelse og argumenter skridt for skridt.

Marsk Stig-håndskriftet omtales i 1595 af A.S. Vedel (1542-1616) blandt historiske kilder, der havde været i hans varetægt i de år, hvor han med den danske regerings bevågenhed arbejdede på en latinsk danmarkshistorie. Vedels projekt skred for langsomt frem, og efter at Christian 4. var kommet på tronen, fik Vedel besked om at aflevere det lånte materiale til professoren i historie ved Københavns universitet, Niels Krag (1550-1602), den første i rækken af danske kongeligt udnævnte historiografer. I Vedels afleveringsliste fra 1595 beskrives indførsel nr. 5 således:

1595-listen:

“Marsk Stigs Historie paa Pergament, Klage Artickel oc Giensuar, effter Kong Erick Gleppings Død, ved hans Søn oc Marsk Stig oc hans foruandte”.¹⁰

Vedel nævner ikke håndskriftets format (folio, kvart eller oktav), men vi har hans ord for, at det er skrevet på pergament. Clausen har imidlertid undersøgt de få bevarede rester af Vedels egenhændige manuskriptmateriale i Det Kgl. Bibliotek og fundet, indeklemt nederst på et blad, en række kortfattede kildehenvisninger nummereret 1-19, hvoraf nr. 14 og nr. 15 betegnes henholdsvis som:

“14 Marsk Stigs in 4to (*Marsk Stigs [Historie]*, i kvartformat)
15 Alter Marsk Stigs in 4to” (Et andet [håndskrift af] *Marsk Stigs [Historie]*, i kvartformat).¹¹

Clausen slutter, at et af de to er Marsk Stig-håndskriftet og altså var i kvartformat, men det er kun én mulighed blandt mange, som fremhævet nedenfor af Karsten Christensen.

Clausen mener også at have identificeret Marsk Stig-håndskriftet i listen over materialer afleveret i 1602 fra Niels Krags bo til hans efter-

¹⁰ Clausen, s. 91. Birket Smith 1881, s. 107. “Forvandt”, der også optræder i listens nr. 1 (“... oc andre Danske Konger oc deris forvandt”), betyder “tilhængere”. Wegener, “Historiske Efterretninger...”, 1851, s. 204, note 7, pkt. 5, paraphraserer indførslen således: “Marsk Stigs Historie paa Pergament og Processen mod ham”.

¹¹ Det Kgl. Bibliotek, *GKS 846 folio*, fol. 18v. Clausen, s. 94.

følger som kongelig historiograf, Jon Jakobsen Venusin (1563-1608). Indførslen findes i listens afsnit for håndskrifter i kvartformat:

1602-listen:

“Om Kong Erick i Finderup etc.”¹²

I fortsættelse heraf har Clausen gennem en evident rigtig kombination sporet det af Krags enke afleverede håndskrift i en anonym og ikke nærmere præsenteret liste over historiske kilder i henholdsvis kvart- og oktavformat, som den til dato eneste udgiver, Holger Fr. Rørdam (1830-1913), har identificeret som “en Optegnelse formodentlig fra 1608” over “en Del Håndskrifter, som det synes afleverede til Universitetsbibliotheket efter Venusins Død”, “hvori findes samtidige Rettelser med D. Ioh. Pauli Resens [1561-1636] Haand”.¹³ Clausen omtaler listen, der herefter betegnes “1608-listen”, som “afleveringsliste” og “registratur” over (en del af) Venusins “samling”, altså ganske som formodet af Rørdam, mens Harald Ilsøe har indkredset udarbejdelsen til mellem 1608 og 1616.¹⁴ Den af Clausen fremdragne dansk-latinske indførsel, der fylder to linjer i det smalle folio-håndskrift, citeres her efter kilden (se ill. 1) før H.P. Resens indgreb:¹⁵

1608-listen:

“Om Kong Erich i Finderup etc. | *cum adversariis ac diversis*”.

Clausen har eftersat Rørdams kilde og gengiver den nøjagtigt som Rørdam, men retter – på grundlag af 1602-listen, der ikke forelå trykt, da Rørdam udgav 1608-listen – Rørdams mærkværdige udfyldning af vanskeligt læselige bogstaver, *Find[land]*, til det oplagt rigtige *Find[erup]*:¹⁶

¹² Birket Smith 1882, s. 118. Clausen, s. 96.

¹³ Holger Fr. Rørdam: “Jon Jakobsen Venusin”, *Kirkehistoriske Samlinger*, 3:1, 1874, s. 241-310; s. 305-310. Listen er skrevet af to hænder. Skriver 2 overtager efter Skriver 1 øverst på s. 4. Resen har særligt grebet ind i Skriver 1's arbejde.

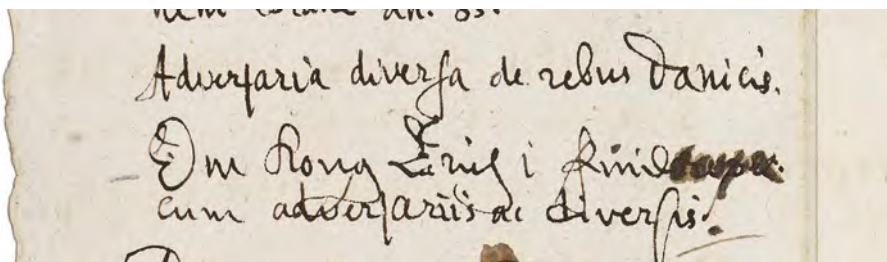
¹⁴ Se Ilsøe, Universitetets biblioteker (se note 1), s. 318.

¹⁵ Det Kgl. Bibliotek, *GKS 1071 folio* (ark 109 og 110, s. 2 af 8, indførsel nr. 10). Se Rørdam: “Jon Jakobsen Venusin”, s. 306. Rørdam overså flere indførsler. Birket Smith undlod i 1882 at genudgive 1608-listen på grund af “Betænkelighed” ved Rørdams identifikation af den “formodede” afleveringsliste efter Venusin (s. 26, note 2), men han meddelte i noterne til “Fortegnelse over Håndskrifter i Universitetsbibliotheket 1662” (s. 136-165) en halv snes væsentligt afvigende formuleringer i 1608-listens indførsler.

¹⁶ Clausen, s. 96. Han kalder Rørdams udfyldning (knap nok en konjektur) for et “indskud” og “sandsynligvis ... en fejrløse”. – Karsten Christensen har vist mig, at

“Om Kong Erich i Find[erup] cum adversariis ac diversis”.

Forholdet er imidlertid, hvis man ser nøjere efter, at Resen på flere steder i listen har rettet eller trukket tal eller bogstaver op. Resen har tilsyneladende trukket det foreliggende og rigtige “-erup” op, men måske lidt for hidsigt, så det hele snarere er blevet mere ulæseligt end før, dog fremtræder endnu klart skriverens lange nedstreg på det afsluttende p i “-erup”, se ill. 1. Men vigtigere er det, at Resen også har overstreget et følgende ord, som hverken Rørdam eller Clausen har registreret tilstedeværelsen af, et “etc.” skrevet som e + c + punktum, som Rørdam efter Resens stryging tog for det afsluttende d i “land”. Når man ser bort fra den ubetydelige variant Erick/Erich, har skriveren i 1608-listen altså gengivet håndskriftets titel til og med “etc.”, dvs. med nøjagtigt de samme ord som 1602-listen, og antageligt ganske som de stod på håndskriftets første side eller på et omslag, men han har for egen regning og nu på latin tilføjet ordene *cum adversariis ac diversis*.

Ill. 1: To indførsler i *GKS 1071 folio*, ark 109 & 110 (“1608-listen”), side 2 (fol. Iv) med indførslerne: “Adversaria diversa de rebus Danicis. | Om Kong Erich i Finderup etc. | cum adversariis ac diversis.”

Hvad er grunden til, at den navnkundige og lærde professor og biskop H.P. Resen under sin læsning eller kontrol af listen har strøget “etc.”? Stikprøver viser, at skriverne af 1608-listen i mange tilfælde har været grundigere i deres registrering end de skrivere, der affattede 1602-listen. Det synes at være sket ved at der blev føjet lidt mere til, end hvad der umiddelbart fremgik af ydre eller indledende påskrifter (titler), der

han omkring 1970, da han i forbindelse med et projekt, der forblev uafsluttet, sammenholdt 1608-listen med de trykte lister og havde noterede mere eller mindre sikre identifikationer, har overstreget “land” og tilskrevet “erup” i sit håndeksemplar af Birket Smith – som måske flere danske historikere siden 1882.

var påført de enkelte håndskrifter. Man kan altså forsigtigt slutte, at 1608-listens latinske tilføjelse *cum adversariis ac diversis* til håndskriftets umiddelbart fremtrædende titel, der gengives uændret i 1602-listens indførsel, skyldes skriverens selvsyn i håndskriftet. Men skriveren er derved kommet til at skabe en samlet titel, som Resen har fundet ubehjælpelig og redundant, hvorfor han rask væk har fjernet "etc.", da dets mening var klarere udtrykt med *cum adversariis ac diversis* end med "etc." Uden endnu at tage stilling til betydningen af den latinske tilføjelse kan man konstatere, at alle tre faser af læsning og skrivning i indførslen i 1608-listen, når den sammenholdes med 1602-listen (kopi af dansk titel, latinsk tilføjelse, fjernelse af redundans), giver god mening set fra begge aktørers side, både skriverens og Resens.

Men hvad betyder 1608-skriverens tilføjelse *cum adversariis ac diversis*, som Clausen fortolker, men på intet tidspunkt oversætter, skønt det er på ordet *adversarius*, han bygger sin overordnede identifikation af indførslerne i 1602- og 1608-listerne med 1595-listens "Klage Artickel oc Giensuar"? I stedet for at gå lige ud ad landevejen, hvor der af adjektivet *adversarius*, -a, -um ("der står eller ligger over for en") har udkrystalliseret sig to substantiver: i neutrum flertal *adversaria*, -orum ("optegnelser") og i henholdsvis han- og hunkøn *adversarius*, -i og *adversaria*, -æ ("en modstander, en fjende"), tager Clausen en omvej ad en anden latinsk indførsel i 1602-listen: Den vedrører Jens Grand-processen ti år senere end Finderup Lade-mordet, og Clausen fremhæver her forekomsten af "ordet", dvs. adjektivet, '*adversariæ*' i udtrykket *actiones adversariæ* ("fjendtlige handlinger eller taler, procesakter"):

"Actiones adversariæ Erici Menwed et Iohannis Grand Anno 1296".¹⁷

Herefter konkluderer Clausen, formelt med to kraftige forbehold:

"Dette indikerer *formentlig*, at 1608-håndskriftet også indeholdt retsakter. Disse retsakter var *sandsynligvis* de selvsamme, som Vedel besad i 1595, og som han dengang havde ladet beskrive som 'Marsk Stigs Historie paa Pergament, Klage Artickel oc Giensvar ...'" (Clausen, s. 99, mine fremhævelser).

¹⁷ Clausen, s. 99. Indførslen fortsætter hos Birket Smith, s. 117: "Ex bibliotheca Dn. Nicolai Caassij, nunc vero Holgeri Ulstand, i Hvid Kal[ve]skind". Niels Kaas (1534-1594), kansler. Holger Ulfstand til Hikkebjerg (1565-1609).

Clausens fortolkning af “cum adversariis” i 1608-listen forudsætter imidlertid, at der enten havde stået “cum *actionibus* adversariis” eller at man på latin kan tage et vilkårligt adjektiv og substantivere det, dvs. undlade (underforstå) det ‘noget’, som adjektivet kvalificerer nærmere, og så regne med at en læser f.eks. i nærværende tilfælde kan gætte, at det underforståede ‘noget’, der er ‘modsatrettet’, er hunkønsordet *actiones* (“retstaler eller påstande”), snarere end mere nærliggende mandlige eller kvindelige mordere.¹⁸

Med andre ord kan *cum adversariis ac diversis* kun betyde “med sine modstandere og diverse (tilstedeværende)” eller “med optegnelser og diverse (notitser)”. Efter det hidtil sagte er der kun behov for en henvisning til forekomsten af *adversaria, -orum* i de omtalte afleveringslister.¹⁹

¹⁸ Jeg ser bort fra et fritstående adjektiv i en kontekst, hvoraf det underforståede substantiv er udtrykt tidligere og derfor kan udelades, men i givet fald må *oversættes* som f.eks. “modargumenter” eller “modpåstande”. Den meget benyttede større latinske ordbog ‘Lewis and Short’ (*A Latin Dictionary*) fra 1879, s. 49, opfører under adjektivet *adversarius* hvad der kan misforstås som et selvstændigt substantiv *adversaria -orum*, oversat til “the arguments, assertions of the antagonist” med henvisning til Cicero, *Orator*, kap. 35, 122, men denne form for håndsækning til *Grammar school-disciple* forekommer ikke i den sprogligt mere stringente *Oxford Latin Dictionary*, 1982, s. 56, ej heller i J.Th. Jensen & M.J. Goldsmith: *Latinsk-dansk Ordbog*, 2. udg., 1920 og senere optryk (nu tilgængelig online på Det danske Sprog-og Litteraturselskabs side <latinskordbog.dk>).

¹⁹ I 1602-listen finder man ligefrem *adversaria, -orum* i overskriften *Scripta, Descripta et Adversaria Historica* (Birket Smith 1882, s. 112); i 1608-listen i *Adversaria diversa de rebus Danicis* umiddelbart før den her omhandlede indførsel (se ill. 1) og endnu seks gange på samme og følgende side (Rørdam 1874, s. 306-307); i fortegnelsen fra 1662 over håndskrifterne i det gamle Universitetsbibliotek i [*Lyschandri*] *adversaria in vitam Christiani 3tii* og [*Lyschandri*] *adversaria in Christianum 3tium et Fridericum II dum* (Birket Smith 1882, s. 138, sidstnævnte bevaret som *GKS 856 folio*), i *Varia adversaria Hvitfeldiana* (sst., s. 147), og endelig i *Adversaria diversa de Rebus Dan. E. 53*. (sst., s. 150; samme håndskrift nævnt med identiske termer i 1608-listen). Udgangspunkter for substantivet *adversaria, -orum* er romersk regnskabspraksis, se ‘Jensen & Goldschmidt,’ s. 14: “en kladdebog, journal, som man (især en købmand) bestandigt har foran sig, og fra hvilken man siden fører det noterede ind i sin ordentlige regnskabsbog”, og for senere tider f.eks. J.-P. Migne: *Lexicon manuale ad scriptores mediae et infimae latinitatis, Tome unique*, Paris 1866, sp. 95, hvor opslagsordet *adversaria* uden videre sidestilles med *animadversiones*, dvs. “bemærkninger, kommentarer, noter”. – Tilfældigt valgte senere danske eksempler er Ole Rømers notesbog til videnskabelige observationer, *Adversaria* (udg. 1910), og J.N. Madvigs *Adversaria critica*, 1871-1884; Google fører hen til f.eks. *Adversaria zoologica* (1817), *Adversaria botanica* (1851), etc. På tysk findes *Adversarien*, på dansk (*Meyers Fremmedordbog*) *adversarier*.

Indførslerne “Om Kong Erich i Finderup” i 1602-listen²⁰ og i 1608-listen, der i vore kilder begge betegnes som værende i kvartformat (men uden specificering af skrivematerialet – og derfor mest sandsynligt på papir) synes med stor sandsynlighed at referere til ét og samme håndskrift. Derimod er identifikationen af dette tabte håndskrift med 1595-listens “Marsk Stigs Historie ... Klage Artickel oc Giensuar ...” (uspecificeret format, og “paa Pergament”) ikke blevet bekræftet af Clausens læsning og fortolkning af *cum adversariis ac diversis*. Dermed bortfalder hovedindholdet af hans afhandling.

Clausens skal bestemt takkes for at have fremdraget egenhændige henvisninger til tabt Marsk Stig-materiale i Vedels tilfældigt bevarede efterladte papirer og for endelig på tryk at have erstattet Rørdams forhadte udfyldning i 1608-listen med de rigtige fire bogstaver og dermed bragt indførslen i overensstemmelse med 1602-listen. Gid Clausen havde holdt sig til det, der er dokumenteret og sikkert, fremfor at begrave reelle og fortjenstfulde fund i luftige spekulationer og skæve analogislutninger!

2.

Mon Marsk Stig-manuskriptet var/er så ukendt endda? (af Karsten Christensen)

I forlængelse af Ivan Boserups ovenstående bidrag har jeg fundet det passende at supplere med nogle kodikologiske, historiografiske og retshistoriske bemærkninger til Svend Clausens afhandling. Tilskyndelsen hertil er ikke blevet mindre af, at afhandlingen har givet anledning til en stor artikel i *Weekendavisen* 25. november 2016 (“Tilbage til Laden”), hvori Svend Clausens “mageløse opdagelse” uden overdreven præcision, men med brask og bram som en sensation bliver præsenteret for et bredere publikum. Naturligvis illustreret med en stor farvegengivelse af Otto Baches kendte, men absolut uhistoriske maleri fra 1882. Jeg erindrer ikke, at nogen afhandling i *Fund og Forskning* har fået en så omfattende og entusiastisk omtale, så det er vist en god idé at slå lidt koldt vand i blodet.

²⁰ Clausen lader uomtalt indførslen “Kong Erick Glepping” blandt “Alle Kongers Historier” i 1595-listen (Birket Smith 1882, s. 110), og indførslen “Erick Glippings Historie” i 1602-listen (sst., s. 116), jfr. 1662-listens “Om Kong Erick, som kaldis Glipping” (sst., s. 153).

Udgangspunktet er som nævnt Svend Clausens konstatering af, at Anders Sørensen Vedel skulle have rådet over et middelalderligt pergamentmanuskript, som han i den omtalte afleveringsfortegnelse fra 1595 betegner som “Marsk Stigs Historie paa Pergament, Klage Artickel oc Giensuar, effter Kong Erick Glippings Død, ved hans Søn oc Marsk Stig oc hans Foruandte”.

Svend Clausens afhandling har med hans egne ord som formål at “identificere Marsk Stig-håndskriftets indhold og gennemgå dets manuskripthistorie. Først vil artiklen påvise dets eksistens, dernæst gennemgå hvor og hvornår det eksisterede, identificere hvad det sandsynligvis indeholdt, kaste et blik på dets forsvinden samt drøfte, hvad dets eksistens betyder for forskningen og opfattelsen af begivenhederne”.

For at kunne bedømme værdien af dette projekt er det nødvendigt at se lidt nærmere på 1595-fortegnelsen. Den er overleveret sammen med det øvrige manuskriptmateriale fra Vedels bo og er en privat sammenskrivning af flere fortegnelser fra den lange og komplicerede afleveringsprocedure, der løb af stablen det meste af 1595. Her forsøger Vedel til stadighed at begrænse omfanget mest muligt, men han må jo til sidst give sig ganske meget, herunder afgive sine egne udarbejdelser til den planlagte danmarkshistorie og aflægge ed på, at han ikke har mere.²¹ Svend Clausen synes at datere hele fortegnelsen til 28. juni 1595, men den dato afleverer Vedel kun 10 manuskripter, herunder Marsk Stig-manuskriptet, til Valdemar Parsberg, der bringer dem til København. Om Niels Krag får dem alle er tvivlsomt. Senere får Niels Krag i Ribe “atskillige Breffue vdcopieret paa atskillige Steder oc Tider” og endnu senere, 23. oktober 1595, afleveres yderligere materiale samt Vedels egne arbejder i Sivert Becks nærvær. Det er her vigtigt at bemærke, at Vedel stort set ikke i disse lister angiver de enkelte håndskrifers format. Vi kan altså ikke af 1595-fortegnelsen slutte noget om Marsk Stig-manuskriptets format.

Til yderligere bekræftelse af Marsk Stig-manuskriptets eksistens har Svend Clausen, som også nævnt ovenfor, i *GKS 826 folio* i en materialeliste fundet optegnet to Marsk Stig-manuskripter, angiveligt begge i kvartformat. Han identificerer det ene med det middelalderlige pergamenthåndskrift og slutter heraf, at dette er en kvart, men det er vel ikke nødvendigvis rigtigt. Begge kvarthåndskrifter kunne jo let være

²¹ Hele teksten er aftrykt i Birket Smith 1882, s. 106-111. Den bedste redegørelse for afleveringsforløbet læses stadig i Wegener 1851, s. 199ff. Vedels arvinger må dog efter hans død i 1616 supplere med endnu 74 stykker af meget forskellig karakter, se Birket Smith 1882, s. 122-125.

Vedel-afskrifter, evt. af dele af pergamenthåndskriftet.²² Grunden til denne udførlighed vil fremgå nedenfor.

Svend Clausen forsøger herefter at følge Marsk Stig-manuskriptet op gennem tiden fra Niels Krag og videre til 1728 gennem de senere fortegnelser over historiografernes samlinger. Hans resultater for den første tid er behandlet af Ivan Boserup ovenfor. Her skal blot bemærkes, at afleveringslisten efter Niels Krag 1602, som den er aftrykt hos Birket Smith, tillige er afleveringsliste efter Venusin i 1608, hvor manuskripterne bliver afleveret til Københavns Universitetsbibliotek, som Christian 4. inden da havde overladt størstedelen af biblioteket på Københavns Slot.²³ Listen aftrykt som bilag til H.F. Rørdams afhandling i *Kirkehistoriske Samlinger* 3:1, 1876, s. 305-310 om Jon Jakobsen Venusin er en ukomplet fortegnelse fra perioden 1608-1616 over de historiske manuskripter, der var anbragt i et særligt skab. Alle folianterne mangler. Rørdams gengivelse er ganske mangelfuld med overspringelse af flere titler.²⁴ Det er i denne periode de enkelte bind får signaturer bestående af et stort bogstav fra A til F og et nummer. Den senere tilvækst får ikke disse signaturer. Den liste, som H.F. Rørdam bringer i sin *Klavs Christoffersen Lyskanders Levned*, 1868, s. 146-160, er en tilsvarende fortegnelse fra ca. 1633 inden biblioteket blev flyttet over i salen over Trinitatis Kirke i 1652 og antagelig inden 1640, hvor historiografen Staffen Johannes Stephanius begynder at låne bøger til brug i Sorø. Rørdam har undladt at aftrykke de ofte medskrevne pladssignaturer. Endelig har vi bevaret en liste fra 1662, hvor manuskripterne selvsagt er opstillet helt anderledes i flere skabe.²⁵ Det er ikke lykkedes Svend Clausen at genfinde Marsk Stig-manuskriptet i de senere lister, men han anser det

²² Det kan tilføjes, at Marsk Stig optræder på endnu en Vedel-reminiscens, nemlig det tidligere, men vedlagte, typisk vedelske, pergamentomslag om et papirhåndskrift af Ribe ret (Det Kgl. Bibliotek *Add. 645 4°*). Se Ellen Jørgensen: "Et Brudstykke af den hellige Ingrid af Skennings Helgenproces", *Bok- och bibliotekshist. studier tillägnade Isak Collijn*, Uppsala 1925, s. 71-73. Navnet er overstreget og erstattet med påskrift om det nuværende indhold, men angiver, at omslaget tidligere har været om et Marsk Stig-indhold.

²³ Se f.eks. Carl S. Petersen: "Christian IVs Boggave 1605 til Københavns Universitet", *Nordisk Tidskrift för Bibliotekshistoria*, Uppsala 1947. Genoptrykt i Carl S. Petersen: *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, 1949, s. 1-81.

²⁴ Således har Rørdam på øverste linie s. 308 mellem ordene *pergamena*, og *desiderato* oversprunget *a Dan ad Christophorum 2. (/) Acta quorundam regum Daniae in charta pergamena* (en klassisk overspringelse "fra samme til samme").

²⁵ Se f.eks. *Københavns Universitet 1479-1979*, bind 4 (Gods. Bygninger. Biblioteker), 1980, s. 332-334, og den der anførte litteratur.

alligevel for sandsynligt, at det har været i Universitetsbiblioteket og er brændt med dette i 1728.

Med hensyn til manuskriptets indhold ræsonnerer Svend Clausen på grundlag af fortegnelserne, at det måtte bestå af retsakter, og han skønner helt i overensstemmelse med (men her uden direkte henvisning til) Hugo Yrwing,²⁶ at det med stor sandsynlighed måtte indeholde “alle de originale retsakter fra begge de involverede parter i processen”²⁷ på Danehoffet i Nyborg 1287.

Dette er det springende punkt, hvor også vanskelighederne ved antagelsen bør overvejes. I kort form kan man i hvert fald pege på en række problematiske punkter:

1. Med det angivne indhold er manuskriptet ikke nævnt i Vedels såkaldte *PromusCondus*, hans fortegnelse over indholdet af den kommende danmarkshistorie og de utrykte og trykte hjælpemidler, han havde til rådighed. Denne problemstilling erkender Svend Clausen, men lader den ligge.²⁸
2. Huitfeldt kender tilsyneladende ikke aktstykkerne, selvom han og Vedel var flittige til at meddele hinanden oplysninger.
3. Hvis håndskriftet skulle være havnet i Universitetsbiblioteket, som Svend Clausen formoder, og overlevet til 1728, er det utænkeligt at senere historiografer og andre middelalderforskere, f.eks. Stephanius, den yngre Thomas Bartholin, Arne Magnusson, Hans Gram osv., ikke skulle have bemærket det.
4. Og måske alvorligst, at det – trods vor sparsomme viden – vist er helt utænkeligt, at proceduren ved Danehoffet i 1287 har indebåret skriftlig behandling, så anklager og anklagede har skullet fremføre deres indlæg i dokumentform.

Svend Clausen har muligvis også haft sine betænkeligheder og overvejet andre muligheder. Det er i hvert fald tankevækkende, at han i sin afhandling s. 99 anfører, at “Omstændighederne i beskrivelsen (i 1595-fortegnelsen) umuliggør ..., at Marsk Stig-håndskriftet kan have indeholdt blot endnu en udgave af akterne fra Jens Grand-retssagen,

²⁶ Jf. Yrwing 1954, s. 164: “konung Erik Menveds anklagelser och marsk Stigs försvar i samband med rättegången, antigen den som hölls 1287 eller möjligen också dess upprepning 1305”.

²⁷ Clausen 2016, s. 97.

²⁸ Clausen 2016, s. 91 med note 23.

selvom også disse klageartikler og gensvar involverer Erik Menved, og i hvert fald til dels omhandler mordet og dets efterspil”. Dette forekommer nu ikke umiddelbart indlysende, men uddybes ikke nærmere.

Tværtimod er der ganske meget, der taler for at Marsk Stig-håndskriftet netop er det nu tabte middelalderlige samlingsbind i folioformat: *Actiones adversariæ regis Erici Menved et Johannis Grand archiepiscopi Lundensis coram curia et sede Romana institutæ anno 1296 et contra archiepiscopum Esgerum 1317*. Det kan vi følge hele vejen i 1600-tallet fra den Krag-Venusinske afleveringsliste 1602 og 1608, i den såkaldte Lyskanderliste fra 1630'erne, i Stephanius' *Designatio* og til fortegnelsen 1662. Den såkaldte Venusin-liste har ikke håndskriftet, da den som ovenfor anført mangler folioformaterne. Thomas Bartholin har taget en afskrift i sine *Collectanea, Tomus A* (tabt 1728), hvorfra uddrag i hans *Annales* dog er bevarede. Huitfeldt har haft en afskrift, der afleveredes til Universitetsbiblioteket i 1620, og for os er det nok så vigtigt, at Vedel selv tog en afskrift i tre dele, hvoraf de to er bevaret og udgør hovedgrundlaget for den del af manuskriptet, der kan rekonstrueres.²⁹ Denne afskrift er også nævnt i Vedels *PromusConduis*.

Tilbage står i virkeligheden kun Vedels lidt overraskende titel i 1595-fortegnelsen. Men her er det nok værd at huske på, at en af hans virkelige succeser var udgivelsen 1591 af Europas første folkevisesamling, *Hundredvisebogen*. I den spiller Marsk Stig-historien en meget fremtrædende rolle. Her udgav han en veritabel visecyklus, men på den velkendte baggrund, at han selv på et ret spinkelt grundlag (gen)digtede det meste af historien, hvor marsken får en ledende rolle i planlægningen og gennemførelsen af mordet Sct. Cæcilie nat i Finderup (med Inge-manns romaner, Hauchs drama, Heises opera og Baches maleri som fatale konsekvenser for den almindelige forståelse af begivenhederne). Folkevisecyklopen skal sammenholdes med det fragment af Vedels skildring af Erik Glippings historie i ovennævnte *GKS 826 folio*, som netop omhandler mordet i Finderup.³⁰ Det er tydeligt, at Vedel – af mangel på bedre materiale? – tillægger folkeviserne betydelig historisk værdi. Så meget, at Huitfeldt med slet skjult polemik i *Danmarks Riges Krønike*, “Chronologia I”, 1600, s. 373, skriver: “Det siges oc, at Marsk Stig skal

²⁹ Alt dette er let set i William Christensens udgave af Staffen Hanssøn Stephanius' “Designatio variorum documentorum et antiquitatum” i *Danske Magazin*, 6:1, 1909, og *Diplomatarium Danicum*, 2:4, 1942, indledningen til nr. 217, suppleret med Niels Skyum-Nielsens meddelelse i *Skandia*, 28:1, 1962, hvor han fremlægger sit fund af det såkaldte Luxdorphske manuskript (Det Kgl. Bibliotek NKS 1293d 4°).

³⁰ Gengivet af Hugo Yrwing 1954, s. 177.

haffue vndsagt Kongen offentlig, først til Skanderborg, siden til Viborg. Men det holder ieg kun for Snack. Thi her om intet findis vdi Historien, kun i en Vise”. Og vi bør også erindre os den kyndige kender af Vedels historiske håndskrifter, Ellen Jørgensens bemærkning i hendes udgave af *Ribe Bispekrønike*, hvor hun gennemgår det meget sammensatte manuskript: “Manuskriptets titel, *Chronicon ecclesiae Ripensis*, siger intet, eftersom Vedel gav sine Manuskripter ret vilkaarlige Navne”.³¹

Den her fremsatte mod-hypotese til Svend Clausens idé er selvfølgelig mindre epokegørende og ganske afvæbnende med hensyn til betydning og konsekvenser for historieforskningen, men den har efter min mening ganske meget for sig. Alternativt bør man nok bare ydmygt afstå fra at have en bestemt mening om indholdet af 1595-manuskriptet. Det gælder jo så meget andet. Uanset hvad, er det dog en glæde at kunne konstatere, at der fortsat er nogen, der tager disse emner op. Der er fortsat så meget at gøre.

³¹ *Kirkehistoriske Samlinger*, 6:1, s. 24, note 2.

SUMMARY

IVAN BOSERUP & KARSTEN CHRISTENSEN: *Anders Sørensen Vedel's manuscript about Marshal Stig. Two comments on Svend Clausen's thesis in Fund og Forskning 55, 2016*

Svend Clausen has in vol. 55 of *Fund og Forskning* called attention to a lost and “forgotten” parchment manuscript described by Anders Sørensen Vedel in 1595 as “The History of Marshal Stig” containing key documents related to the trial which followed the assassination in Finderup Grange of King Eric V ‘Glipping’ of Denmark (1259–1286). Clausen’s evidence consists of registrations of manuscripts known only through their titles, which had been available to the Danish historians Anders Sørensen Vedel (1542–1616), Niels Krag (1550–1602), and Jon Jakobsen ‘Venusinus’ (1563–1608), but appear ultimately to have burned in the fire of Copenhagen in 1728. The sources referred to by Clausen were published in one case by H. F. Rørdam in 1874, in all other cases in the appendix to S. Birket Smith’s *History of the University Library of Copenhagen*, 1882, reprinted 1982.

Apparently inspired by a casual remark made in 1891 by the then very young historian Mouritz Mackeprang, Svend Clausen argues that despite the lack of extant copies and quotations etc., the manuscript’s supposedly exclusively judicial contents and allegedly very considerable volume reveal the “existence” of such an important source that future research on the background and consequences of the royal assassination must take much more account of this lost source than has been the case until now.

Reviewing Svend Clausen’s arguments, Ivan Boserup corrects Rørdam’s and Clausen’s incomplete reading of the source on which the latter builds his identification of Vedel’s manuscript with descriptions of a lost manuscript “Concerning King Eric [Glipping],” and rejects Clausen’s interpretation of “... *cum adversariis ac diversis*” (Clausen seems unaware of the literary concept of *adversaria*), on which all his further arguments are based.

From his professional standpoint as a historian, Karsten Christensen refers to Vedel’s strong focus on Marshal Stig in his collection of *One Hundred Danish Folk Songs* (publ. 1591), to Vedel’s idiosyncratic manner of describing his manuscripts from the point of view of his own main interests, and to the fact that in contrast to the Jens Grand trial held before the Pope in Rome in 1296, one should not expect written *actiones* to have been delivered at the meeting of the Danish grandees in Nyborg Castle in 1286 subsequent to the murder of Eric Glipping. Christensen therefore suggests that it is much more probable that the manuscript referred to in Vedel’s registration refers to a lost manuscript that, contrary to the one associated by Svend Clausen with Vedel’s lost manuscript, can be followed closely all the way up to 1728, and the contents of which have been detailed by the historian Stephanus Stephanus (1599–1650).